

УДК 330.341.2: 334.722

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Нітман І.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто сутність, завдання та роль інституційного середовища малого та середнього бізнесу як важливої складової підтримки та розвитку цього сектора. Охарактеризовано стан та основні проблеми інституційної підтримки сектору МСП в Україні. Визначено просторові чинники впливу на діяльність інституційного середовища МСП та їх взаємодію. Виокремлено складові інституційного середовища, які в найбільшій мірі впливають на загальний розвиток вітчизняного підприємництва.

Ключові слова: малий і середній бізнес, інституційне середовище, бізнес-середовище, інституційна підтримка.

Постановка проблеми. Аналізуючи економічну діяльність країн, що демонструють позитивну та стабільну динаміку розвитку, можемо ствердно сказати, що в перехідних для них період, основний акцент був поставлений на розвиток і підтримку малого та середнього бізнесу. Задля позитивних зрушень вітчизняної економіки, необхідно змінити пріоритети, нав'язані певними політичними силами, і відійти від олігархічно-монополістичних структур бізнесу до більш прозорого малого та середнього підприємництва (далі МСП). Для забезпечення позитивно-прогресуючого рівня розвитку малого бізнесу в Україні, необхідна чітка і функціонально працююча мо-

дель інституційного середовища. Оточення бізнесу, яке, насамперед, формується інституційним середовищем, належить до основних чинників активізації розвитку в сучасних економічних умовах. Все це визначає потребу піднесення ролі інституційного середовища та проведення обґрунтованих і послідовних інституційних трансформацій в секторі МСП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомі внески в дослідження інституційного середовища малого та середнього підприємництва здійснили зарубіжні вчені Д. Норт, Л. Девіс, Дж. Окслі, О. Вільямсон та інші. Серед українських науковців, що вивчали суть, аспекти

формування інституційного середовища, аналізували його проблематику, варто виділити таких як А.І. Бутенко, Р.Ф. Пустовіт, С.Г. Дрига, З.С. Варналій, М.Г. Пивоваров, Ю.М. Коваленко, М.В. Заплатинський, Т.Г. Васильців, М.І. Мельник, Ю.В. Райта та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Втім, варто відзначити не повною мірою розкритим питання щодо особливостей інституційного середовища, його ролі та функцій у підтримці малого та середнього підприємництва. Сучасний стан даного сектору підтверджує актуальність вибраної теми та вказує на потребу подальших досліджень інституційного забезпечення розвитку підприємництва в Україні.

Мета статті. В сучасних умовах основоположні інституції, що формують інституційне середовище, не в змозі виконувати покладені на них функції і бути певними економіко-соціальними стабілізаторами в країні. Зважаючи на це, метою статті є обґрунтування напрямків удосконалення інституційного середовища підприємництва та посилення його ролі у функціонуванні і підтримці малого та середнього бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Поступові зміни в економіці України в євроінтеграційному напрямку призводять до визначення інституційного середовища як важливої складової суспільно-економічного розвитку господарства країни загалом.

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, на сьогоднішній день поняття «інституційне середовище» не набуло однозначного трактування. Відомий американський науковець, представник неінституціоналізму О. Вільямсон вважає, що «інституційне середовище – це правила гри, що визначають контекст, в якому відбувається економічна діяльність» [2]. Більш розширено трактують вчені Д. Норт, Л. Девіс, Дж. Окслі, які стверджують, що «інституційне середовище – це набір політичних, економічних, соціальних і правових норм (правил), що регулюють економічну і політичну діяльність».

В Україні існує виражена потреба в формуванні інституційного середовища, котре б створи-

ло сприятливі умови діяльності малого та середнього підприємництва.

Вітчизняні науковці Дрига С.Г. та Райта Ю.В. у своїх працях підходять до визначення інституційного середовища підприємницької діяльності як поняття, що відображає сукупність та взаємодію формальних і неформальних інститутів (установ), що формують умови для підприємницької діяльності, встановлюють певні обмеження, надають додаткові можливості, мінімізуючи трансакційні витрати [3; 7]. На думку Пустовіта Р.Ф., формальними є інститути, які зафіксовані у «виписаному» праві (конституціях, кодексах, законах тощо), а неформальними – інститути, які відображаються у нормах, звичаях, традиціях, тобто переважно у неписаних правилах. Інакше кажучи, правила є ключовим фактором для розуміння інститутів та функціонування фірм і підприємств, і визначаються як довгостроковий дозвіл або заборона щодо підприємницької діяльності, що супроводжується реальними або символічними санкціями чи винагородами [6].

Важливість ролі інституційного середовища у підтримці МСП полягає у зосередженні дій формальних і неформальних інститутів на підтримці інтересів даного сектору економіки. Внаслідок цього виникає поняття інституційної організаціїно-фінансової підтримки, основою якої стають економічні відносини між державою та суб'єктами підприємництва.

Інституційне середовище МСП покликане формувати стратегії розвитку, підвищувати професіоналізм, розробляти напрями всебічної підтримки в процесі життєвого циклу кожного суб'єкта підприємництва. Особливістю інституційного середовища є виконання ним потрійного завдання, а саме: проведення діалогу з МСП, виявлення потреб та забезпечення взаємовигідних інтересів, реалізації механізмів стимулювання розвитку діяльності МСП та здійснення впливу на цей сектор.

Основна суть і роль інституційного середовища МСП розкривається у його функціях. На рисунку 1 запропоновано авторський підхід до складу інституційного середовища функціонування МСП.

Рис. 1. Функціональні складові інституційного середовища МСП*

*розроблено автором

Складові інституційного середовища через виконання своїх функцій реалізують надання суб'єктам підприємницької діяльності певних можливостей, вносять обмеження щодо їх дій, тим самим знижуючи рівень невизначеності в підприємницькій діяльності. Інституційне оточення може також працювати як система стимулів для підприємницької поведінки, яка, в залежності від отриманої користі чи нагороди, може бути як продуктивною, так і непродуктивною. Важливим завданням інституційного середовища є також його вплив на можливість втілення особистих інтересів підприємців. Саме в інституційному середовищі підприємці прагнуть реалізувати свої потреби і для цього шукають і використовують різноманітні способи. І тут важливим фактором є те, що інституційне серед-

овище, насамперед, стимулює локальне (місцеве) підприємництво, ініціюючи інноваційну діяльність та передачу сучасних технологій.

В умовах сьогодення у будь якій країні, найвагомішою інституційною ланкою виступає держава як основний чинник впливу на соціально-економічний розвиток суспільства загалом і, зокрема, на темпи, напрями та форми економічного розвитку бізнес-сектору. В великій мірі це зумовлено тим, що сприятливі умови для підприємництва визначаються рядом законодавчо – нормативних актів, покликаних покращити, оптимізувати, спростити, зробити чіткою та прозорою діяльність малого та середнього бізнесу. Проте, на думку Пустовіта Р.Ф., іноді державне втручання мотивується прагненням перерозподілити багатство на користь владних осіб і отримати відповідну ренту, а не знизити вартість трансакцій. Доведено, що надвисока активність держави у сфері специфікації та захисту прав власності у трансформаційних економіках може призвести до протилежних результатів. Адже збільшуються контролюючі структури та кількість контролерів, витрати на їх моніторинг та потенційні витрати від опортуністичної поведінки чиновників. Як свідчить досвід трансформації постсоціалістичних економік, держава як основний інститут реформування та розвитку здатна створити такі умови, які заохочують опортуністичну поведінку між агентами господарської діяльності не тільки на рівні підприємств та підприємців, але й у площині «держава – підприємство (підприємець)» [6].

Парадоксально, але в сучасних економічних умовах України, саме бездіяльність чи негативна діяльність держави відноситься до загрозливих (нищівних) чинників для розвитку малого та середнього підприємництва. На запит Центру міжнародного приватного підприємництва (CIPPE), КО «Центр громадської експертизи» підготував звіт «Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи», який відображає позиції різних груп інтересів, зацікавлених у розвитку сектору МСП [8]. Згідно даного звіту, представники експертного середовища висловлюють думку про те, що теоретично в розвитку сектору МСП повинні бути зацікавлені всі гілки влади держави, проте жоден із опитаних не вважає вищу владу нашої країни зацікавленою у розвитку МСП. Найбільш зацікавленими можна вважати органи місцевого самоврядування, оскільки МСП є показником розвиненості регіону та джерелом наповнення місцевих бюджетів. Щодо інституційної підтримки, то була висловлена думка щодо створення спеціального державного органу влади (агентства), який би комплексно займався питанням підтримки МСП [1].

Ефективна діяльність інституційного середовища у підтримці МСП залежить від ряду просторових чинників, які, згідно з авторського бачення, схематично можна зобразити сферами впливу (рис. 2).

Зрозуміло, що всі ці сфери впливу можна віднести до складових частин інституційного середовища. Проте, важливо виділити, що як інституційне середовище впливає на діяльність МСП, так і сама діяльність, у вигляді правових, фінан-

сово-економічних, соціальних відносин в нашій країні і в світі загалом, впливає на інституційне середовище. Тобто стан ринкових відносин і рівень розвитку малого та середнього підприємництва, залежачи від специфіки інституційного середовища, одночасно впливає на нього. Це взаємозалежне явище, яке формує значення інституційного середовища та вимагає визначення його чіткого та ефективного механізму підтримки сектору МСП.

Рис. 2. Сфери впливу на інституційне середовище МСП*

*розроблено автором

Механізм підтримки інституційним середовищем малого та середнього підприємництва можна розділити на дві основні групи: державну та недержавну інституційну підтримку. Щодо державної інституційної підтримки є чітка необхідність у врегулюванні законодавства у сфері підтримки МСП, створенні регіональної мережі інституцій підтримки МСП, реалізації проектів технічної допомоги, фінансуванні програм інституційної підтримки, а для органів місцевого самоврядування – оптимізація адміністративних послуг та їх вартості. Відносно недержавної інституційної підтримки, то формування асоціації бізнес-об'єднань сприятиме результативному розвитку МСП, налагодженні співпраці з державними органами, просуванню ідей в інтересах МСП, а також підтримці в інформаційному та освітньому напрямках.

Стан інституційного середовища підприємництва в Україні сьогодні стикається з багатьма проблемами, котрі мають деструктивний характер. По-перше, недосконалість та неоднозначність нормативно-правового забезпечення розвитку і регулювання діяльності МСП; наявність суперечливих норм, котрі не дають чіткого визначення; невиваженість ряду законодавчих обмежень; низький рівень виконання законодавчих актів і відсутність дисциплінарної відповідальності за порушення. По-друге, невиконання відповідними інституціями покладених на них функцій щодо підтримки та захисту інтересів МСП; відсутність належної державної фінансової підтримки об'єктів інфраструктури, що призводить до перетворення їх на комерційні організації. По-третє, низький освітній рівень в сфері підприємництва, що зумовлений недостатністю «реальних знань», придатних для практичного застосування, а також сформований стереотип «нереальності чесно займатись бізнесом». І по-четверте, такі суспільні явища як «хабарництво», «корупція», «тіньова

діяльність» призводять до низької якості роботи формальних та неформальних інституцій підтримки МСП.

Висновки. На сьогоднішній день, в Україні досить слабо розкритий підприємницький потенціал, що зумовлено непослідовністю чи неефективністю складових інституційного середовища, необґрунтованістю окремих трансформацій, недієвою системою інституційних умов для проведення легальної діяльності. Повинні відбутись інституційні зміни, зосереджені на підтримці МСП, що призведуть до структурної перебудови та сформулюють сприятливе бізнес-середовище, а як наслідок – дадуть можливість реалізації першочергових цілей соціально-економічного розвитку держави.

Інституційне середовище малого та середнього підприємництва покликане створити і підтримувати максимально сприятливі умови для його ефективного функціонування та розвитку, забезпечити комплексну підтримку малих підприємств в різних сферах та рівнях. Для цього необхідно забезпечити ефективну роботу інститутів, що здійснюють постійний пошук та реалізацію нових можливостей суб'єктів підприємництва забезпечують їхню співпрацю і взаємодію, а також можливість обміну інноваційними ідеями.

Без сумніву, неформальне інституційне середовище має вагомий вплив на розвиток під-

приємництва через певні освітні, культурні, генетично-спадкові норми, моральні чинники, репутацію та інші. При дієвому правовому та економічному середовищах, неформальні інституції можуть відігравати суттєву роль у функціонуванні МСП. З іншого боку, традиційні норми хоч і є вагомим фактором, проте у підтримці МСП відіграють другорядну роль. Тому сьогодні основний акцент потрібно поставити на нормативно-правовій складовій інституційного середовища. Це дасть можливість чітко врегулювати підприємницьку діяльність, створити прозору схему ведення бізнесу та дій уряду щодо нього, виконувати затверджені програми розвитку та підтримки МСП, встановити певні обмеження для всіх суб'єктів фінансового ринку з метою чіткого та взаємного дотримання норм, правил та зобов'язань, а також відповідальності за їх невиконання. Проте, слід зазначити, що важливим є не тільки чітке нормативно-правове регулювання бізнес-середовища, але й рівень довіри суб'єктів підприємництва до даних норм, рівень фінансової культури та обізнаності в нормах чинного законодавства – і тут відкривається широке поле для діяльності інституцій щодо формування добрих традицій ведення бізнесу та успішного розвитку МСП в Україні.

Список літератури:

1. Варналій З.С. Інституційне забезпечення конкурентного розвитку підприємництва в Україні / З.С. Варналій, О.Панасюк // Економіка. – 2011. – № 124/125/2011. – С. 25-28.
2. Вільямсон Олівер Е. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів / Олівер Е. Вільямсон – К.: АртЕк, 2001. – 472 с.
3. Дрига С.Г. Мале підприємництво України: становлення, механізми управління та підтримки: Монографія. – К.: ДКС центр, 2009. – 359 с.
4. Коваленко Ю.М. Сутність інституційного середовища фінансового сектора економіки / Ю.М. Коваленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1 (23).
5. Мельник М.І. Інституційно-економічні проблеми формування бізнес-середовища в Україні / М.І. Мельник // Український соціум. – 2012. – № 1 (40). – С. 99-110.
6. Пустовіт Р.Ф. Формування інституційного середовища підприємництва в трансформаційній економіці: Автореф. Дис. . доктор економ. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія». – К., 2006. – 29 с.
7. Райта Ю.В. Формування інституційного середовища підприємницької діяльності в Україні: Автореф. Дис. канд. економ. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія». – Л., 2006. – 24 с.
8. Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи. – К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – 44 с.

Нитман И.И.

Львовський національний університет імені Івана Франка

ОСОБЕННОСТИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Аннотация

В статье рассмотрены сущность, задачи и роль институциональной среды малого и среднего бизнеса, как важной составляющей поддержки и развития этого сектора. Охарактеризовано состояние и основные проблемы институциональной поддержки сектора МСП в Украине. Определены пространственные факторы влияния на деятельность институциональной среды МСП и их взаимодействие. Выделены составляющие институциональной среды, которые в наибольшей мере влияют на общее развитие отечественного предпринимательства.

Ключевые слова: малый и средний бизнес институциональная среда, бизнес-среда, институциональная поддержка.

Nitman I.I.

Lviv Ivan Franko National University

SPECIFIC FEATURES OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES

Summary

The article considers the essence, purpose and role of the institutional environment of small and medium-sized businesses (SMBs) as a vital precondition for supporting the development of this sector. The article overviews the condition and major problems of the institutional support of SMBs in Ukraine. The author has identified spatial factors affecting the institutional environment of SMBs and their correlation. The article also highlights those components of the institutional environment which exert major influence on the general development of domestic entrepreneurship.

Keywords: small and medium-sized businesses, institutional environment, business environment, institutional support.